

УДК 343.341.1

Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

ФЕДОСОВА О.В.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

МИХАЙЛОВА Ю.О.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Статтю присвячено проблемам сучасного стану правового регулювання боротьби з організованою злочинністю. Проаналізовано наукові підходи до сутності організованої злочинності. З'ясовано причини, що сприяють зростанню рівня організованої злочинності в сучасних умовах. Запропоновано перспективні напрями державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю.

***Ключові слова:** організована злочинність, криміногенна ситуація, державна політика, Концепція, протидія злочинності, безпека.*

Статья посвящена проблемам современного состояния правового регулирования борьбы с организованной преступностью. Проанализированы научные подходы относительно сущности организованной преступности. Обозначены причины, способствующие росту уровня организованной преступности в современных условиях. Предложены перспективные направления государственной политики в сфере борьбы с организованной преступностью.

***Ключевые слова:** организованная преступность, криминальная ситуация, государственная политика, Концепция, противодействие преступности, безопасность.*

The article is focused on the problems of the modern state of legal regulation on combating organized crime. Scientific approaches on the essence of the organized crime have been analyzed. The reasons assisting the growth of the level of the organized crime in modern conditions have been clarified. Perspective areas of the state policy in the sphere of combating organized crime have been suggested.

Key words: organized crime, criminal situation, state policy, the Concept, combating crime, safety.

Вступ. Організована злочинність є суттєвим чинником посилення соціальної напруженості та дестабілізації суспільних відносин, уповільнення темпів економічного розвитку держави. Організованій злочинності сприяють глобальні соціально-економічні процеси: урбанізація, міждержавна та міжрегіональна міграція, формування світового інформаційно-культурного простору. Нинішній стан криміногенної ситуації в державі свідчить про зростання рівня насильницької та корисливо-насильницької злочинності, зокрема, умисних убивств з використанням вогнепальної зброї та вибухівки. Серйозну небезпеку для стану правопорядку в країні становлять підконтрольні організованим злочинним угрупованням захоплення підприємств, розбійні напади на фінансові установи, виробництво та збут наркотиків. Тому підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів є одним з найважливіших напрямів удосконалення державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю.

У нормативно-правових актах та науковій літературі представлені різні підходи щодо дефініції «організована злочинність». Так, відповідно до положень закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» під організованою злочинністю слід розуміти сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку з створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань [1]. У міжнародно-правових актах та законодавстві окремих країн вона характеризується як складний вид кримінальної діяльності, що здійснюється у великих масштабах організованими угрупованнями, які мають внутрішню структуру, отримують доходи шляхом створення та експлуатації

ринків незаконних товарів і послуг [2, с. 70]. Зокрема, Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21 липня 1997 року визначає організовану злочинність як групову діяльність трьох чи більше осіб, яка характеризується ієрархічними зв'язками чи особистими відносинами, що дають можливість їх керівникам дістати прибуток або контролювати території і ринки, внутрішні і зовнішні, за допомогою насильства, залякування чи корупції як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення в легальну економіку [3]

Що стосується науки, то необхідно відмітити важливу роль науковців в галузі теорії оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу та криміналістики, серед яких Л.І. Аркуша, В.М. Варцаба, О.М. Джужа, О.Ф. Долженков, В.О. Коновалова, В.П. Корж, М.В. Корнієнко, М.А. Погорецький, Б.В. Щур та ін., які у своїх працях висвітлювали різні теоретичні, правові та організаційні аспекти боротьби з організованою злочинністю.

Зазначимо, що у вітчизняній науковій літературі дефініції організованої злочинності, що з'явилися лише останніми роками, є досить різноманітними. Однак, більш ґрунтовним, на наш погляд, є визначення М.В. Корнієнка, який вважає, що організована злочинність – це структурована система злочинних формувань, що характеризується міжрегіональною, у ряді випадків – міжнародною злочинною діяльністю, спрямованою на заняття злочинним бізнесом (наркобізнес, секс-бізнес, нелегальна міграція, торгівля людьми, кіднепінг і т. ін.), яка здійснюється шляхом застосування насильства або без такого для отримання прибутків і надприбутків, використовуючи у своїх інтересах як державні структури, так і інститути громадянського суспільства [4, с. 114].

Здійснюючи аналіз наукових джерел у сфері боротьби з організованою злочинністю не можна не погодитись з думкою М.А. Погорецького, який зазначає, що сучасна організована злочинність становить небезпеку не лише національним інтересам окремих держав, а й пряму загрозу міжнародній безпеці, набуваючи транснаціонального характеру. Особливу небезпеку організована

злочинність утворює для країн із нестабільною соціально-політичною та економічною обстановкою, що знаходяться у стані економічної і політичної трансформації до яких належить й Україна» [5, с. 99-110].

Однак, незважаючи на значний внесок названих вчених у теоретичне осмислення сутнісного аналізу та організаційно-правових основ боротьби з організованою злочинністю в Україні постала реальна потреба в оновленні державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю та прийняття на державному рівні низки стратегічних напрямів боротьби з організованою злочинністю, які б відповідали сучасній обстановці та тенденціям її розвитку.

Постановка завдання. Мета статті обумовлена необхідністю розгляду сучасного стану правового регулювання боротьби з організованою злочинністю, а також визначення перспективних напрямів дієвої державної політики у цій сфері.

Результати дослідження. Сучасна організована злочинність як чинник політичної і економічної нестабільності у суспільстві становить пряму загрозу національній безпеці держави. Проникаючи в органи законодавчої влади й державного управління, у правоохоронні та судові установи, організована злочинність поширює свої інтереси, посягаючи на цілий комплекс найбільш значущих соціальних цінностей, таких як: життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини, економічна стабільність, публічна безпека і порядок тощо. Соціально-політична та економічна ситуація, що склалася в Україні створює підґрунтя для активізації діяльності організованих злочинних угруповань.

Розуміючи важливість та небезпечність цього соціального явища 21 жовтня 2011 року Указом Президента України було схвалено «Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю», яка визначила низку заходів, спрямованих на зменшення проявів організованої злочинності, зміцнення соціальної та політичної стабільності в державі, зростання довіри інститутів громадянського суспільства до органів державної влади, підвищення рівня захищеності громадян від злочинних посягань [6]. Зазначена Концепція передбачає реалізацію цих заходів протягом 2011–2017 років.

Аналіз криміногенної ситуації в державі свідчить, що організовані злочинні формування модернізуються, змінюють свої види, виходять за межі національних кордонів однієї держави, набувають транскордонний і транснаціональний характер. У зв'язку з цим виникла нагальна необхідність у продовженні низки послідовних організаційно-управлінських заходів, що сприятимуть створенню національної системи боротьби з організованою злочинністю як складової системи забезпечення національної безпеки України.

Важливим кроком у цьому напрямі, на наш погляд, є розробка оновленої Концепції реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (далі – Концепція), що поєднує розрахований на тривалий період комплекс заходів, у тому числі організаційно-правових, не тільки щодо активізації боротьби з організованою злочинністю, а й щодо усунення підґрунтя та обставин, що сприяють цьому явищу.

Метою зазначеної Концепції повинно стати визначення напрямів та механізмів реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю шляхом формування нових та вдосконалення існуючих норм адміністративного, кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства і практики їх застосування, розроблення та виконання заходів, спрямованих на розбудову сучасної системи суб'єктів запобігання організованій злочинності та правових основ їх діяльності, а також на запобігання виникненню організованих злочинних угруповань і вчиненню ними правопорушень.

При розробці оновленої Концепції її ефективність та дієвість багато в чому буде залежати від того наскільки у повному обсязі будуть враховані всі реалії сьогодення, а саме ті загрози, які виникли у результаті збройної агресії проти України, особливості економічної та політичної ситуації у областях, де триває антитерористична операція, адже це негативно впливає на політичну ситуацію та соціально-економічні відносини держави взагалі. Різке розшарування населення за рівнем прибутків, втрата населенням відчуття стабільності, житла та робочих місць стали дестабілізуючими факторами, які призвели до зміни стандартів і норм поведінки окремих соціальних груп, зростанню рівня злочинності.

Особливо збільшилася кількість тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень. Останнім часом вони стали більш зухвалими, натомість рівень розкриття цих злочинів знизився.

Ускладнює ситуацію неконтрольоване розповсюдження зброї з регіонів, де проводиться антитерористична операція, що призвело до різкого зростання злочинів із використанням вогнепальної зброї. Статистичні дані свідчать, що починаючи з 2014 року спостерігається різке збільшення кількості корисливо-насильницьких злочинів. За таких умов викликає стурбованість діяльність на території України екстремістських злочинних озброєних угруповань, що спрямована на дестабілізацію внутрішньої соціально-політичної ситуації в Україні, порушення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування та блокування важливих об'єктів промисловості й інфраструктури.

Окремої уваги, на наш погляд, заслуговує таке соціальне явище, як корупція, що є одним з негативних чинників організованої злочинності, яка за певних обставин стає її зовнішньою складовою. Слід зазначити, що у діючій Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю проблема корупції не розглядається у якості причини появи організованої злочинності, а розглядається лише як її наслідок.

Крім того, в умовах виникнення нових загроз національній безпеці України підвищеної уваги потребують випадки реалізації іноземними державами, міжнародними злочинними угрупованнями кіберзагроз щодо автоматизованих систем державного та військового управління, об'єктів інформаційної інфраструктури.

У зв'язку з цим, пріоритетом державної політики повинні стати чітко визначені напрями боротьби з організованою злочинністю такі як:

1. Вивчення та аналіз реального стану і тенденцій організованої злочинності в державі, з'ясування причин та умов, що сприяють її поширенню в Україні.

2. Удосконалення нормативно-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю.

3. Розроблення методів та способів боротьби з організованою злочинністю з урахуванням сучасних загроз.

4. Визначення чіткого кола суб'єктів, діяльність яких спрямована на боротьбу з організованою злочинністю.

5. Поліпшення рівня матеріального, ресурсного, технічного, інформаційно-аналітичного забезпечення спеціально уповноважених суб'єктів боротьби з організованою злочинністю, а також підвищення рівня їх фахової кваліфікації.

6. Посилення взаємодії правоохоронних органів з громадськістю у сфері боротьби з організованою злочинністю.

7. Налагодження міжнародного співробітництва у сфері боротьби з організованою злочинністю.

Слід зазначити, що реалізація зазначених напрямів можлива лише за умови чіткого визначення кола спеціально уповноважених суб'єктів та їх адміністративно-правового статусу, що, у свою чергу, дозволить зрозуміти місце, роль та значення кожного з них у процесі боротьби з організованою злочинністю, порядок їх взаємодії один з одним.

Важливо відмітити, що боротьба з організованою злочинністю має здійснюватися чітко у межах діючого законодавства, ґрунтуючись на принципах:

- законності, який визначає, що боротьба із організованою злочинністю повинна здійснюватися спеціально уповноваженими суб'єктами у чітко визначених діючим законодавством межах;

- системності, який визначає, що боротьба з організованою злочинністю повинна бути системною і охоплювати запобіжні, контрольні, тактико-спеціальні, ресурснозабезпечуючі та інші заходи;

- комплексності, що передбачає поєднання стратегічних і тактичних завдань, правового, кримінологічного, управлінського та інших аспектів;

- динамічності та наступальності, що передбачає комплексний підхід до боротьби з організованою злочинністю у динаміці її розвитку;

- плановості та послідовності, який передбачає чітке та максимально зважене планування певних заходів, спрямованих на боротьбу з організованою

злочинністю, строків, розподіл повноважень між суб'єктами боротьби та їх послідовне впровадження та виконання;

- прозорості, тобто доступності для населення інформації про діяльність суб'єктів боротьби з організованою злочинністю у межах, що не суперечить інтересам правоохоронних органів та згідно зі встановленим законодавством порядком.

Оскільки визначені нами принципи є основоположними засадами діяльності спеціально уповноважених суб'єктів вони повинні, на наш погляд, бути відображені в Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю на наступний період.

Зазначимо, що державна політика у сфері боротьби з організованою злочинністю повинна мати постійний послідовний характер. Тому, продовжуючи роботу у цьому напрямі та визначаючи пріоритетні завдання для суб'єктів боротьби з організованою злочинністю на наступні роки, вважаємо за своєчасне та доцільне при розробці нової Концепції звернути увагу на ті аспекти, які не були охоплені діючою Концепцією.

Окремої уваги, з нашої точки зору заслуговує проблема протидії організованим злочинним угрупованням екстремістської спрямованості. У затвердженій Концепції проблема екстремізму та тероризму визначається у розділі I абз. 9, лише як потенційна загроза [6].

Організована злочинність екстремістської спрямованості самим фактом свого існування сприяє ескалації жорстокості й насильства, підриву авторитету держави та її органів в очах населення у зв'язку з нібито безсиллям у боротьбі з нею. Вважаємо, що необхідно більше уваги привернути до цієї проблеми, а відповідно і визначити шляхи та засоби її подолання.

Окрему увагу, слід приділити вирішенню проблеми транснаціональної організованої злочинності, оскільки вона є ключовою для багатьох держав – членів Ради Європи, і являє собою значну загрозу верховенству права, призводить до руйнівних наслідків для економіки та соціальної сфери.

Протидія такого роду злочинності повинна здійснюватися у рамках загальної політики держави і має орієнтуватися на захист інтересів країни,

суспільства та економіки від негативного впливу організованої злочинності, у тому числі, шляхом реалізації комплексу заходів антикорупційного характеру. Основну увагу у цьому напрямку слід приділити питанням вдосконалення механізму міжнародного співробітництва правоохоронних органів, обговоренню й виробленню загальних методик боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, обміну досвідом між фахівцями України та зарубіжних країн.

Важливо також звернути увагу на таке транскордонне явище, як кіберзлочинність, оскільки останнім часом спостерігається небезпечна тенденція – посилення взаємозв'язку між кіберзлочинністю та організованою злочинністю.

Важливим кроком на шляху боротьби з кіберзлочинністю стало затвердження Указом Президента України від 15 березня 2016 року № 96/2016 «Стратегії кібербезпеки України» [7]. На наш погляд, принципове значення для ефективної боротьби з організованою злочинністю матимуть такі пріоритетні напрями забезпечення кібербезпеки України як:

- розвиток підрозділів кібербезпеки та кіберзахисту Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служби безпеки України, Національної поліції України;

- удосконалення системи контррозвідувального та оперативно-розшукового забезпечення кібербезпеки держави;

- розвиток та координація проведення наукових досліджень у галузі кібербезпеки та кіберзахисту для потреб національної безпеки і оборони;

- підвищення спроможності суб'єктів боротьби з кібертероризмом щодо протидії кібератакам на державні електронні інформаційні ресурси, об'єкти критичної інфраструктури, а також розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб, організацій, груп та осіб проти України у кіберпросторі;

- розвиток системи підготовки кадрів для потреб органів сектору безпеки і оборони України та розвиток науково-виробничого потенціалу такої системи.

В узагальненому вигляді перелічені напрями повинні знайти своє відображення і у Концепції державної політики боротьби з організованою злочинністю на наступний період.

Висновки. Узагальнюючи викладене та враховуючі останні зміни у законодавстві України, що відображені у положеннях Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014, Стратегії національної безпеки України від 06.05.2015, Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України від 04.03.2016, 6-ї доповіді про хід виконання Україною Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України від 18.12.2015, Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки від 23.08.2016 перед державою постала необхідність:

- забезпечити передачу більшості правоохоронних функцій (в т.ч. щодо протидії організованої злочинності), крім боротьби зі злочинами проти основ національної безпеки, від Служби безпеки України до правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України;

- запровадити системну протидію організованій економічній злочинності та «тінізації» економіки на основі формування переваг легальної господарської діяльності та водночас консолідації інституційних спроможностей фінансових, податкових, митних та правоохоронних органів, виявлення активів організованих злочинних угруповань та їх конфіскації;

- на основі Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю у кожному регіоні розробити програми правових, організаційних і практичних заходів щодо детінізації економіки, припинення криміналізації економічної сфери, захисту фінансової і банківської систем, паливно-енергетичного та агропромислового комплексів від злочинних посягань;

- запровадити дієвий механізм протидії фактам незаконного великомасштабного вивезення закордон суб'єктами господарювання стратегічної сировини, матеріалів, продукції тощо;

- посилити комплекс організаційно-практичних заходів, спрямованих на виявлення каналів незаконного обігу вогнепальної зброї, боєприпасів та

вибухових речовин, а також запобігання злочинним посяганням проти особи та суспільства із застосуванням зброї та вибухових пристроїв;

- забезпечити систематичний моніторинг кіберпростору з метою своєчасного виявлення та запобігання кіберзагрозам різного рівня (кіберзагрози воєнного характеру, кібершпигунство, кібертероризм, кіберзлочинність), з боку організованих злочинних угруповань а також їх нейтралізації;

- вжити дієвих заходів щодо боротьби з нелегальною міграцією, незаконним переправленням нелегальних мігрантів через державний кордон та торгівлею людьми, у тому числі щодо методів боротьби з організованими злочинними групами, що здійснюють незаконне переправлення нелегальних мігрантів через державний кордон та торгівлею людьми, а також захисту жертв таких злочинів;

- впровадити систему ефективної взаємодії правоохоронних органів України та сусідніх держав з метою боротьби з організованою злочинністю в прикордонних регіонах;

- розширювати спектр кримінологічних досліджень структурних елементів організованої злочинності, закономірностей її функціонування. Це є необхідним для формування комплексної характеристики цього виду злочинної діяльності в цілому та її окремих видів, розробки на цій основі відповідних методичних рекомендацій щодо протидії усім проявам організованої злочинності.

Звичайно, запропонований перелік заходів не вичерпує всіх важливих аспектів формування ефективної системи протидії організованій злочинності, але їх запровадження, подальша розробка та втілення в життя є одним із перспективних напрямів діяльності у сфері наукового пошуку, законотворчого процесу та правозастосовної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30.06.1993 № 3341-ХІІ [Електронний ресурс] : редакція від 05.01.2017 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>

2. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію // Упоряд. М.І. Камлик, Є.В. Невмержицький, Л.М. Доля та ін. / за ред. Б.В. Романюка та М.І. Камлика. - К.: Школяр, 1999. – 480 с.

3. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21 липня 1997 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_786

4. Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К.: Фонд Юрнауки, 2004. – 300 с.

5. Погорецький М. А. Організована злочинність в Україні: тенденції розвитку та заходи протидії [Електронний ресурс] / М. А. Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). - 2007. - Вип. 16. - С. 99-110. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_16_9

6. Концепція державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: Указ Президента України від 21.10.2011 № 1000/2011 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011>

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 15.03.2016 року № 96/2016 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>